

Tema - en väg för att skapa helhet och lugn i det fritidspedagogiska arbetet

Helene Elvstrand

Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier (ISV),
Linköpings universitet

Lina Lago

Artikel belyser ett aktionsforskningsarbete i fritidshem inom ramen för ULF. Projektet syftar till att öka kvalitén i fritidshem och att personalen får verktyg att arbeta på ett systematiskt sätt med läroplanen med utgångspunkt i fritidspedagogik. I utvecklingsarbetet, som beskrivs i artikeln, har arbetslaget prövat ett temainriktat arbetssätt där de fokuserat på det i läroplanen framskrivna centrala innehållet för fritidshemmet och relaterat det till sociala relationer, elevinflytande och utvecklande av kompetenser.

I denna artikel presenteras ett ULF projekt där personal och forskare arbetat tillsammans för att utveckla fritidshemmets undervisningspraktik. Genom gemensamma reflektioner har undervisningen gått från ett fokus på aktiviteter till att i ökad utsträckning handla om ett helhetsperspektiv på undervisningens innehåll samt ta en tydlig utgångspunkt i sociala relationer och elevers delaktighet.

Fritidshemmets uppdrag

Fritidshemmet har ett tudelat uppdrag då det både ska vara en plats där elever utvecklas och får möjlighet till lärande samtidigt som de också ska få uppleva en meningsfull fritid. Den undervisning som sker i fritidshemmet ska ta sin utgångspunkt i fritidspedagogik där omsorg, lärande och utveckling förenas. Vidare ska undervisningen till sin karaktär vara grupporienterad och utgå från elevers intressen, erfarenheter och behov (Skolverket, 2022). Under det senaste decenniet har fritidshemmets kvalitetsarbete och undervisningsuppdrag stått i fokus på olika sätt, bland annat genom förtydligande i läroplanen genom en egen formulerad läroplansdel för fritidshemmet (Skolverket, 2016). Vidare har Skolinspektionens granskningar (2010; 2018) betonat att fritidshemmets kvalitet behöver höjas.

Denna artikel handlar om att arbeta med fritidshemmets undervisningspraktik och lyfter fram en process i arbetslaget för elever i de yngre skolåren (F-2). Projektet är en del av ULF (Utveckling, lärande och forskning) och har som syfte att genom samverkan mellan forskning och pedagogisk praktik bidra till att utveckla fritidshemmets verksamhet. I projektet deltog forskare från Linköpings universitet tillsammans med personal från fritidshem.

I uppstarten av projektet karaktäriserades fritidshemmet av att vara en plats där eleverna erbjöds olika aktiviteter varje vecka. Stort fokus lades på de planerade aktiviteterna som några i arbetslaget hade avsedd tid för att planera. Vi (forskare och personal) började prata om hur detta skulle kunna förändras så att alla i arbetslaget skulle kunna få möjlighet att känna delaktighet i eftermiddagens aktiviteter.

Projektet startades upp med en inledande föreläsning av de två forskarna som fokuserade på centrala fritidspedagogiska värden som elevers delaktighet, lek och sociala relationer. Vi ställde oss gemensamt frågan hur vi skulle kunna arbeta med dessa värden som en röd tråd i stället för att fritidshemmets verksamhet baserades på enskilda aktiviteter. Flera i arbetslaget upplevde en stress

i att hinna med de olika aktiviteterna och speciellt stressande var det när dessa ibland inte kunde genomföras, exempelvis för att kollegor var frånvarande. Därför blev utgångspunkten för projektet att hitta ett hållbart arbetssätt som tog sin utgångspunkt i fritidspedagogiska värden och med syfte att bidra till helhet och lugn i fritidshemmets arbete.

ULF-projektets genomförande

Projektet bygger på aktionsforskning som är en metod som utgår från att praktik och forskning arbetar tillsammans för att både generera forskningsbaserad kunskap och utveckla, i det här fallet, fritidshemmets undervisning. För att ett aktionsforskningsprojekt ska bli framgångsrikt är betydelsefullt att de frågor som bearbetas kommer från ett reellt behov, det vill säga att det är något som de som deltar i projektet ser som angeläget (Stringer, 2007). Detta är viktigt för att projektet och de arbetsformer som prövas blir långsiktigt hållbara (ref artikelförfattare). Själva genomförande gick till så att vi (personal i fritidshemmet och forskare) hade gemensamma reflektionsträffar. Förutom ett par längre träffar på Rimforsa skola så skedde återkommande reflektionsmöte, ca 1 gång i månaden under terminstid. På träffarna deltog de båda forskarna och personal från fritidshemmet för yngre elever (mellan 4-7 personer). I och med Covidutbrottet så fick flertalet av de planerade träffarna ske digitalt. Mellan de gemensamma träffarna arbetade personalen med de uppgifter som vi hade bestämt tillsammans för att pröva och förändra verksamheten. Arbetsprocessen utgick från tankarna bakom den så kallade aktionsforskningsspiralen som innebär en växelverkan mellan aktion och reflektion, vilket genomfördes i olika steg från att 1) formulera visioner för arbetet, 2) inventera möjligheter och hinder, 3) formulera en aktion. En aktion kan beskrivas som någon form av utveckling. När man formulerar en aktion är det viktigt att inte göra allt för genomgripande förändringar utan identifiera och bygga på verksamhetens styrkor och utifrån dessa förändra verksamheten i önskad riktning.

I detta projekt innebar det att vi utgick från skolans redan formulerade värdegrund och fokuserade särskilt på delaktighet och sociala relationer samt de erfarenheter som arbetslaget hade av att arbeta med innehåll över längre perioder, exempelvis under lov.

Fokus delaktighet och sociala relationer

I all utbildningsverksamhet är elevers delaktighet en central aspekt då detta lyfts fram både i skollag och läroplan. I läroplanens del fyra som reglerar fritidshemmets verksamhet framhålls att undervisningen ska ta sin utgångspunkt i elevers behov, erfarenheter och intressen (Skolverket, 2022). Delaktighet kan därför förstås som en väsentlig del av fritidshemmets arbete då elever både ska lära sig *om* demokrati och *hur* delaktighet kan utövas i form av ett kunskapsinnehåll. På samma gång ska fritidshemmet vara organiserat så att elever också ges reell möjlighet att vara delaktiga och kunna utöva inflytande (ref artikelförfattare).

Ytterligare en aspekt av elevers delaktighet är möjligheten att få vara med i en social gemenskap och känna tillhörighet (ref artikelförfattare). Detta är en aspekt som ibland tas som självklar i fritidshemmets verksamhet då detta fokus ofta betonas och ett grupporienterat lärande lyfts fram i läroplanen (Skolverket, 2022). Eftersom vi vet att lek och att få möjlighet till kamratrelationer under fritidshemstiden är viktigt för många elever valde vi att också lyfta in den sociala dimensionen i vårt arbete.

I diskussionen kring delaktighet hade också personalen i fritidshem möjlighet att med hjälp av forskningsstöd reflektera över begreppet delaktighet men också hur vi skulle kunna involvera eleverna i vårt utvecklingsarbete. För att tillvarata och utgå från elevers perspektiv genomfördes samtal med eleverna som personalen genomförde. Samtalen skedde under samlingsstillfällena och flertalet av de elever som går i fritidshemmet deltog, det vill säga ca 30. Dessa ledde till att vi började reflektera över hur den rumsliga miljön hade utformats. I detta lägger observerade också personalen vad som skedde i de olika rummen. I reflektionsmötena såg dessutom ett behov av att

arbeta i längre perioder med olika lärandeinnehåll. Vi reflekterade också över hur olika aktiviteter kunde te sig för eleverna som samlingar eller olika typer av situationer som det var mycket väntan i. Samtalen med eleverna utgjorde en viktig pusselbit för hur vi ville utforma vår verksamhet.

Arbeta i längre teman

Utifrån det underlag och de reflektioner som beskrivits ovan prövade vi ett arbetssätt för att komma ifrån en undervisning som baserades på enskilda aktiviteter och istället arbeta i längre arbetssjok. Ett sådant arbetssätt utgår från att viktiggöra den samlade tiden på fritidshem istället för att fokusera på enskilda aktiviteter (jmf Lager, 2020). I Skolforskningsinstitutets (2021) forskningsöversikt över hur lärare kan erbjuda elever en meningsfull fritid och utveckling och lärande i fritidshem framkommer att tema och projektbaserad undervisning skapar möjlighet till utforskande och lärande. Praktiskt innebar det att personalen slutade utgå från en dagsplanering till att planera temaarbete över längre perioder och på så sätt minska stressen både personal och elever upplevde med att göra enskilda aktiviteter varje eftermiddag. Ett exempel på det var att en skapande verksamhet kunde pågå under flera veckor. Elever kunde då först iaktta för att sedan våga prova aktiviteten. Deras möjligheter att göra det ökade när samma eller liknande innehåll och aktiviteter återkom. Det blev inte lika nödvändigt för eleverna att hinna med aktiviteter vid ett specifikt tillfälle, vilket ökade möjligheterna för personalen att erbjuda flera eller alla elever denna aktivitet eller innehåll. Detta ledde till att arbetslaget gemensamt tog fram en grovplanering för läsåret som inte var lika känsligt för förändring och ledde till mindre stress. Det ledde också till att större del av fritidshemstiden blev viktig eftersom arbetet inte bara koncentrerades till aktiviteter som gavs vid specifika tillfällen. De teman som vi arbetade med under året var: spela spel, Astrid Lindgren, lekgrupper, klippskola och lekupplevelse. Dessa olika teman tog sin utgångspunkt i läroplanens del fyra (Skolverket, 2022) och utgick på olika sätt från de centrala kunskapsområden som beskrivs.

I arbetet med detta utvecklade vi följande arbetsmodell för att planera vårt temaarbete.

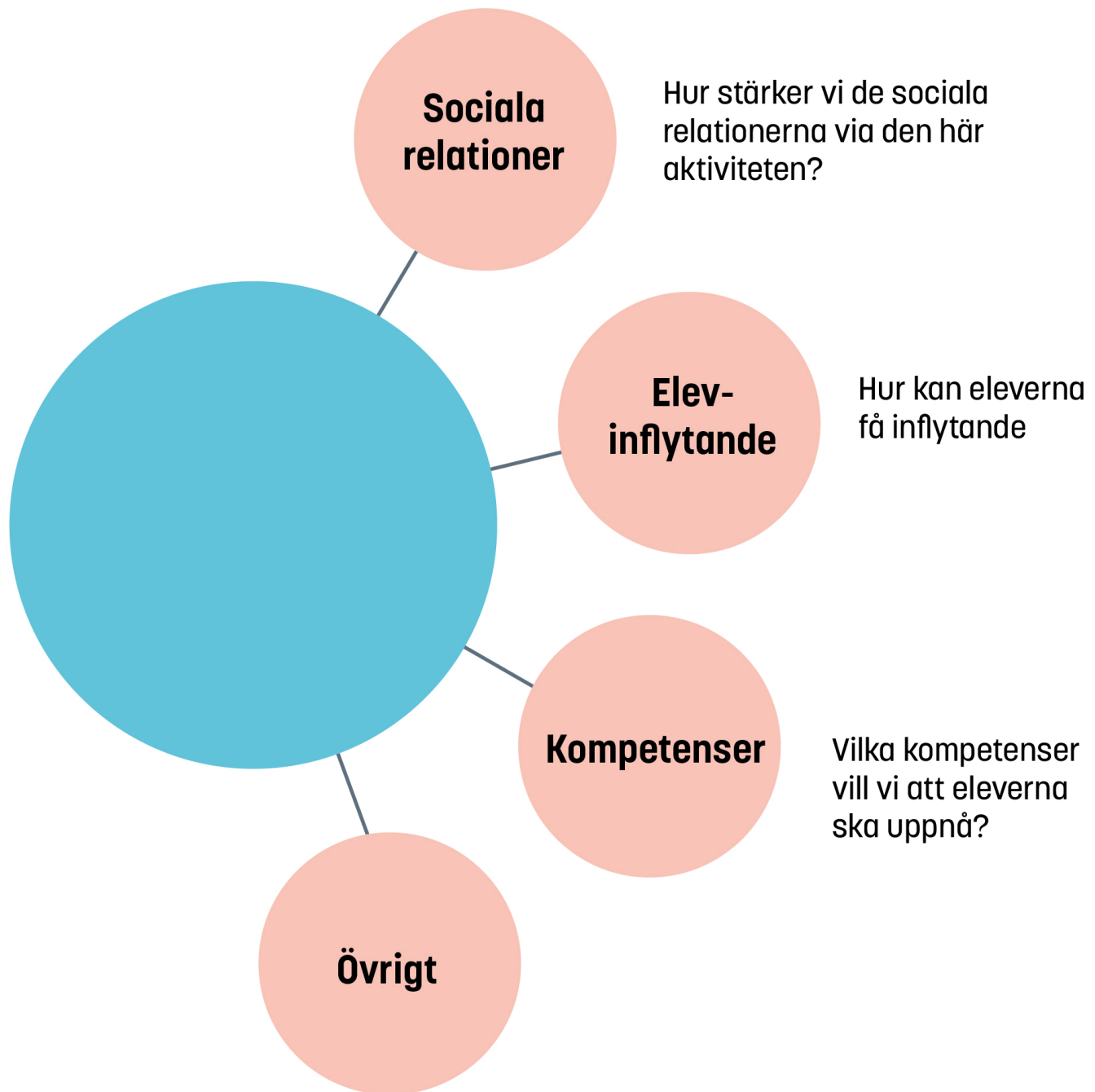

Figure 1. Modell för att arbeta med övergripande värden i relation till undervisningsinnehåll

Genom denna modell fick personalen ett fokus på fler aspekter än enskilda aktiviteter. I den gula cirkeln i modellen skrevs temat in och de olika aktiviteter som ägde rum inom ramen för temat. På så sätt kunde en tydligare helhet i undervisningen skapas.

Implikationer

Projektet visar på vikten av att i ett arbetslag gemensamt diskutera och förstå fritidshemmets verksamhet. Genom att forma undervisningen utifrån fritidspedagogiska värden som sociala relationer och att involvera elevers perspektiv har vi kunnat organisera en övergripande gemensam planering. Centrala frågor vi använde som stöd i detta arbete har varit:

- Hur upplever vi personal förändringar i undervisning?
- Hur upplever elever förändringar i undervisning?
- Vad har blivit bättre?
- Vad har varit utmaningar?

Genom att hela arbetslaget blev involverat i temarbetet snarare än att några planerade och genomförde enskilda aktiviteter ledde det till att verksamheten blev mindre sårbar. Vi har också skapat en mer hållbar undervisning genom att utgå från att olika innehåll i fritidshemmet ska erbjudas eleverna över tid snarare än att forma verksamheten utifrån att eleverna ska få ta del av alla läroplanens innehållsområden varje läsår.

Referenser

1. Lager, K. (2021). Possibilities and Impossibilities for Everyday Life: Institutional Spaces in School-Age Educare, *International Journal for Research on Extended Education*, 8, 1, s. 25-33
2. Skolforskningsinstitutet (2021). Meningsfull fritid, utveckling och lärande i fritidshem. Solna: Skolforskningsinstitutet.
3. Skolverket (2016). Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet. Skolverket.
4. Skolverket (2022). Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet - Lgr22. Skolverket.
5. Skolinspektionen (2010). Kvalitet i fritidshem [Elektronisk resurs]. Skolinspektionen.
6. Skolinspektionen (2018). Undervisning i fritidshemmet [Elektronisk resurs]. Skolinspektionen.
7. Stringer, E.T. (2007). *Action research*. (3. ed.) Los Angeles: Sage